Watermolens en watermolenlandschapp

Wouter Pfeiffer & Ellen Vreenegoo

6 januari 2026

Watermolens, wie kent ze niet?

Maar… wat weet je er eigenlijk echt over?

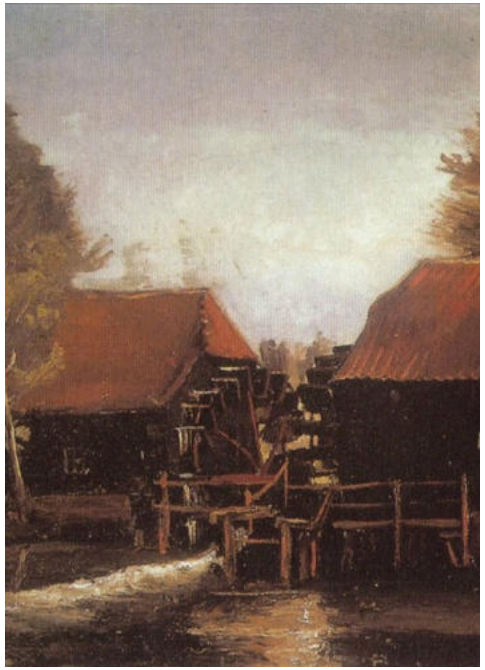
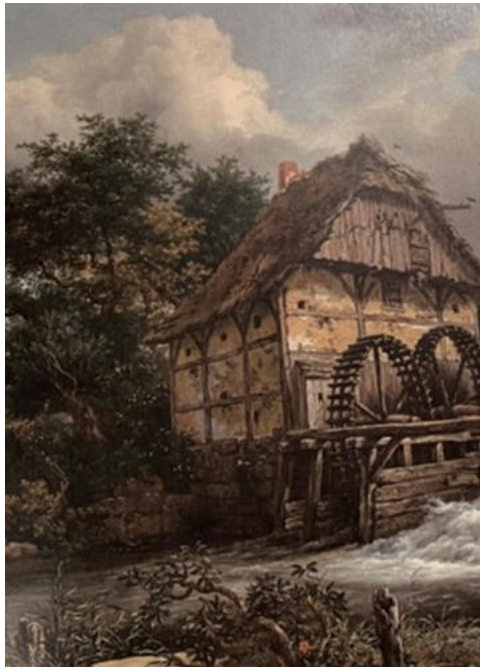

Malen, wrijven, pletten sinds mensenheugenis

Mens, dier en waterkracht

horizontaal

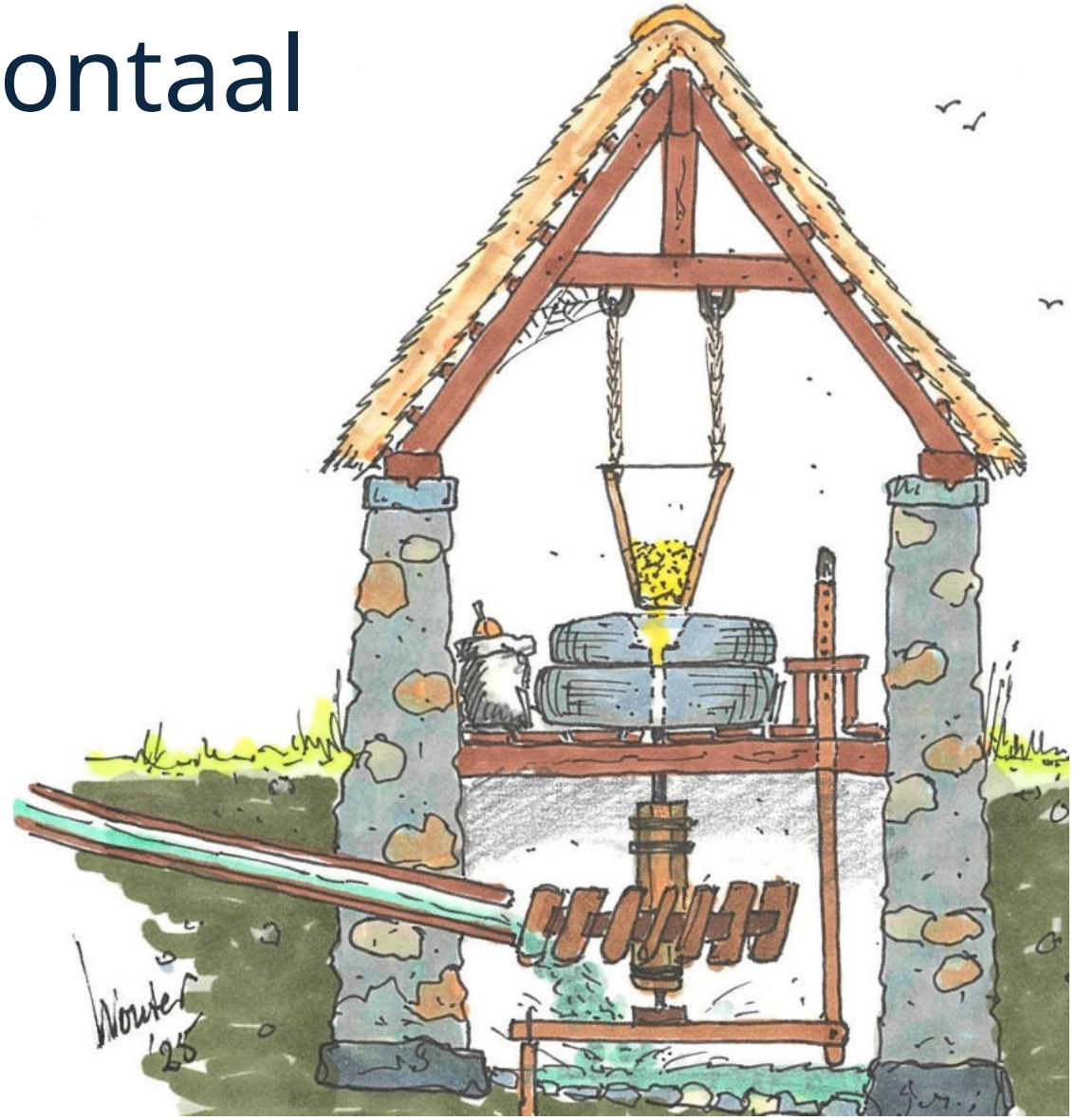

Het verticale waterrad: oorsprong de Noria?

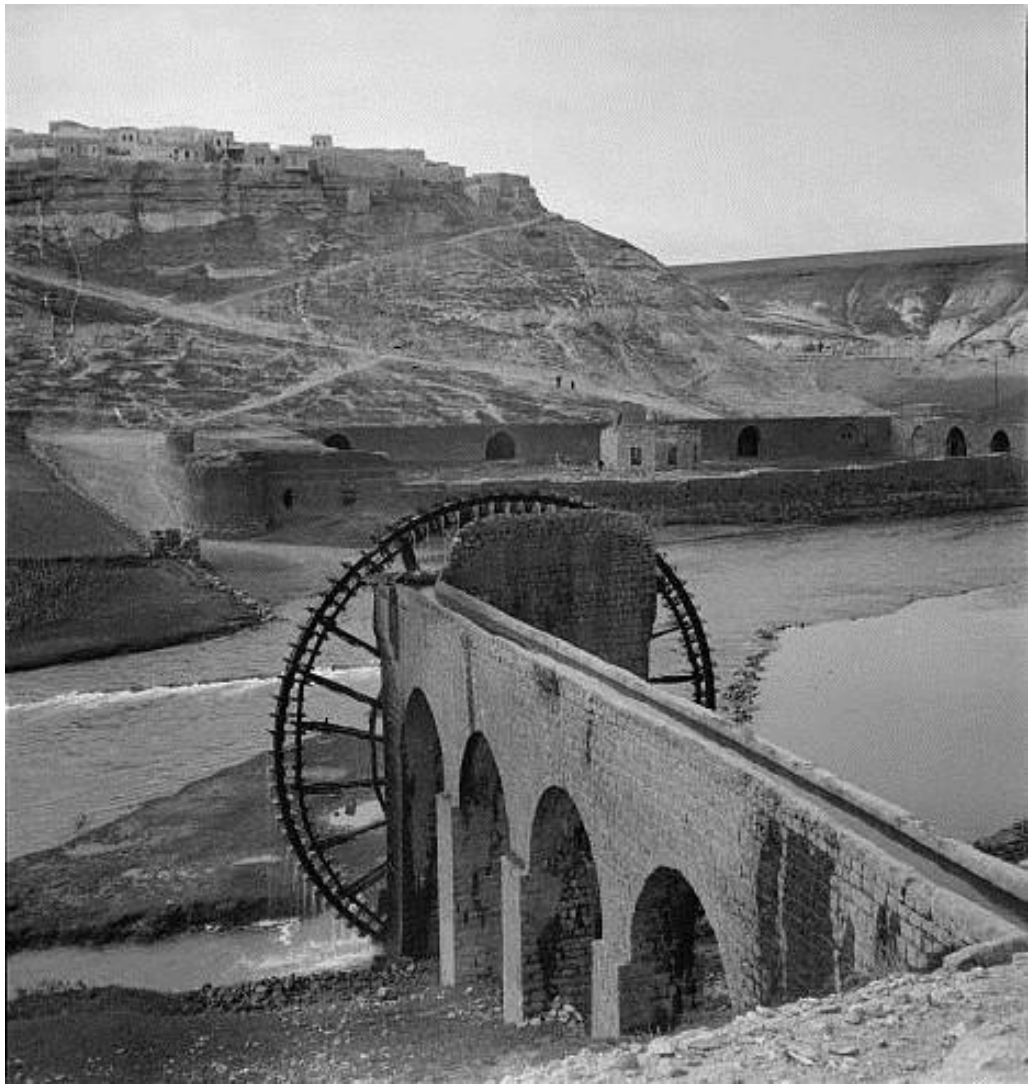

Midden-Oosten, Griekenland, Italië? Een sprong voorwaarts

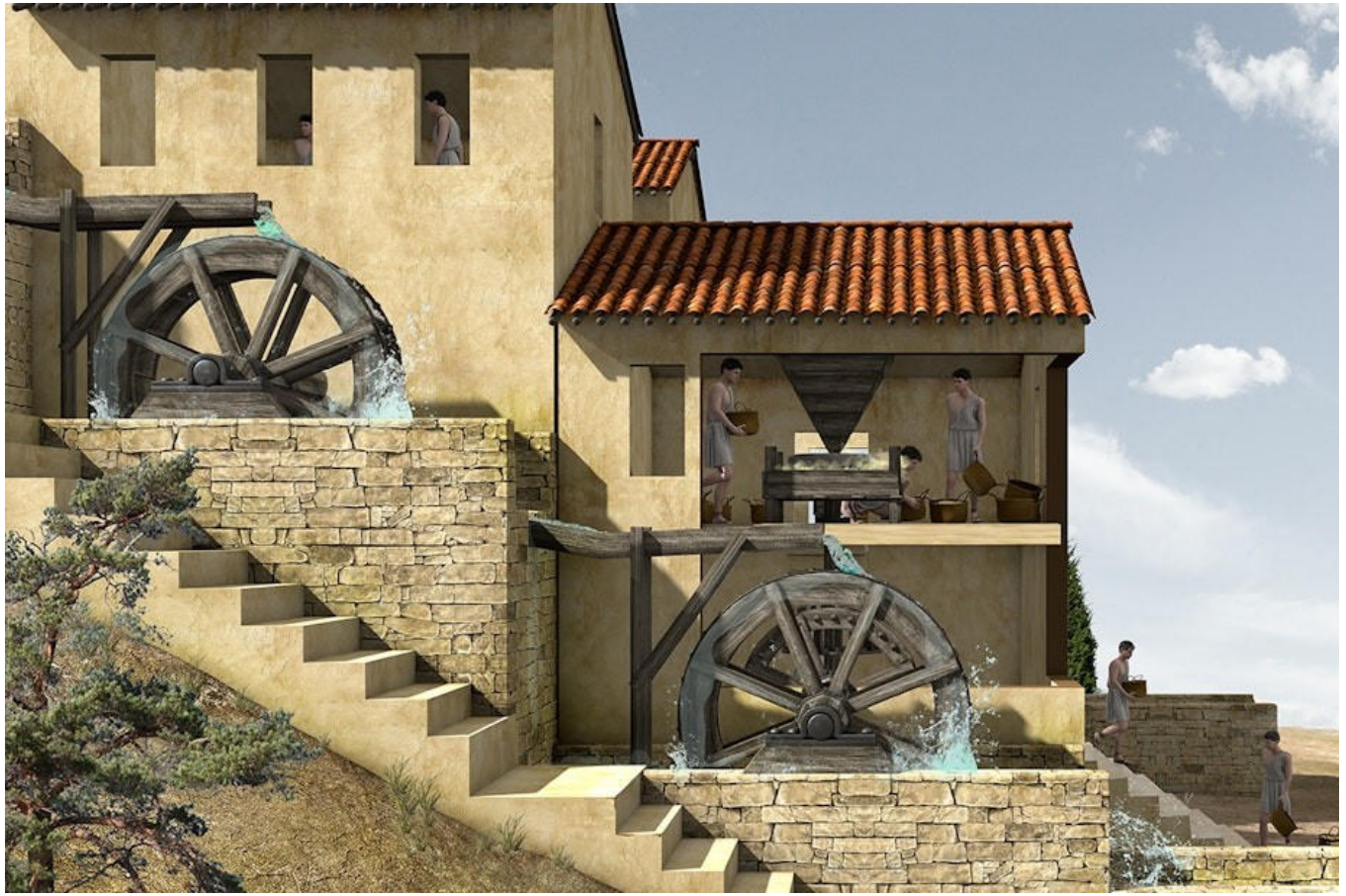

Romeinse watermolen Rimburg a/d Worm 2de eeuw (na jaartelling)

Romeinse Molensteen van basaltlava uit de Eifel

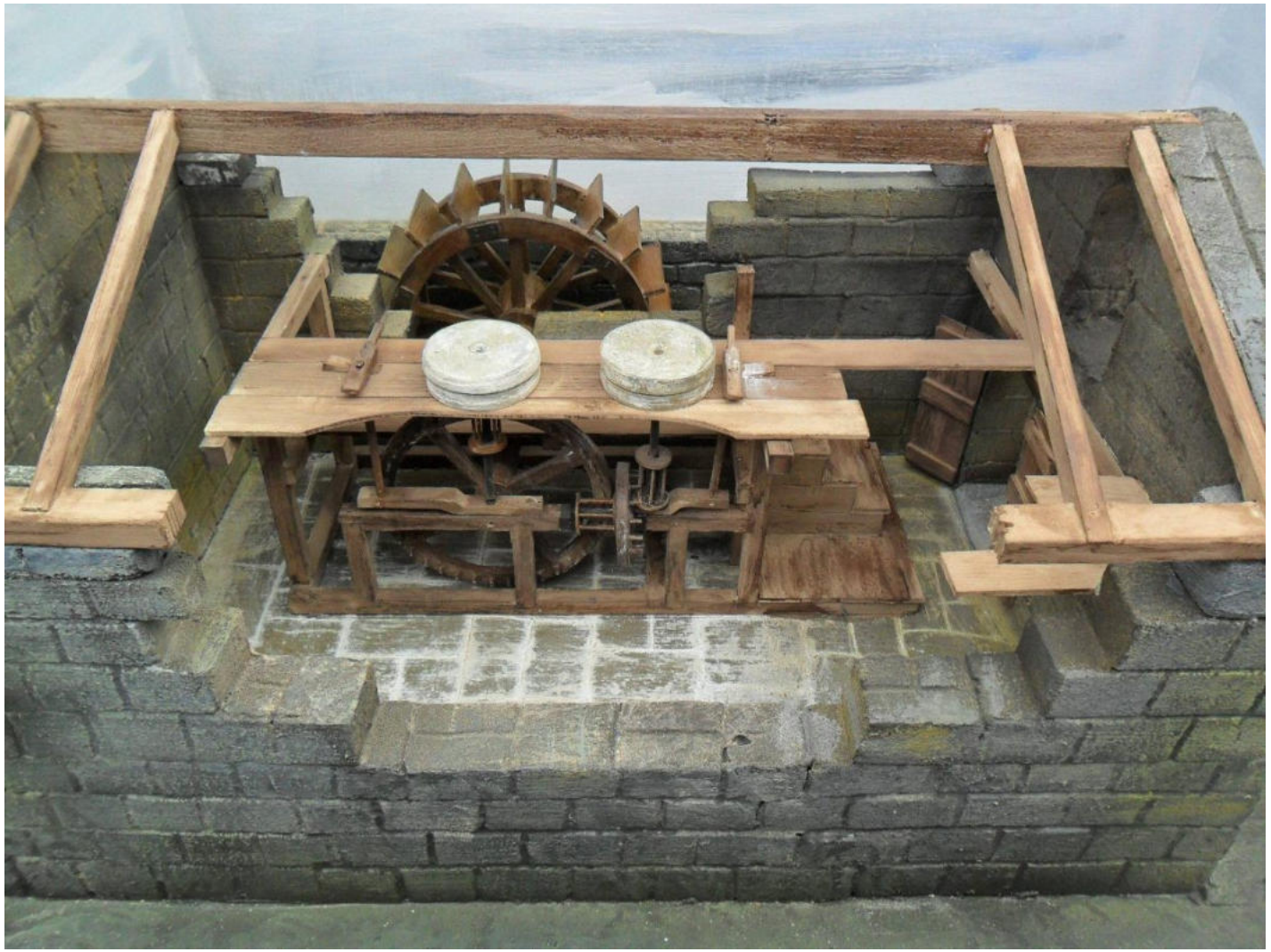

Middeleeuwse watermolen(s) Bronneger ca. 10de eeuw

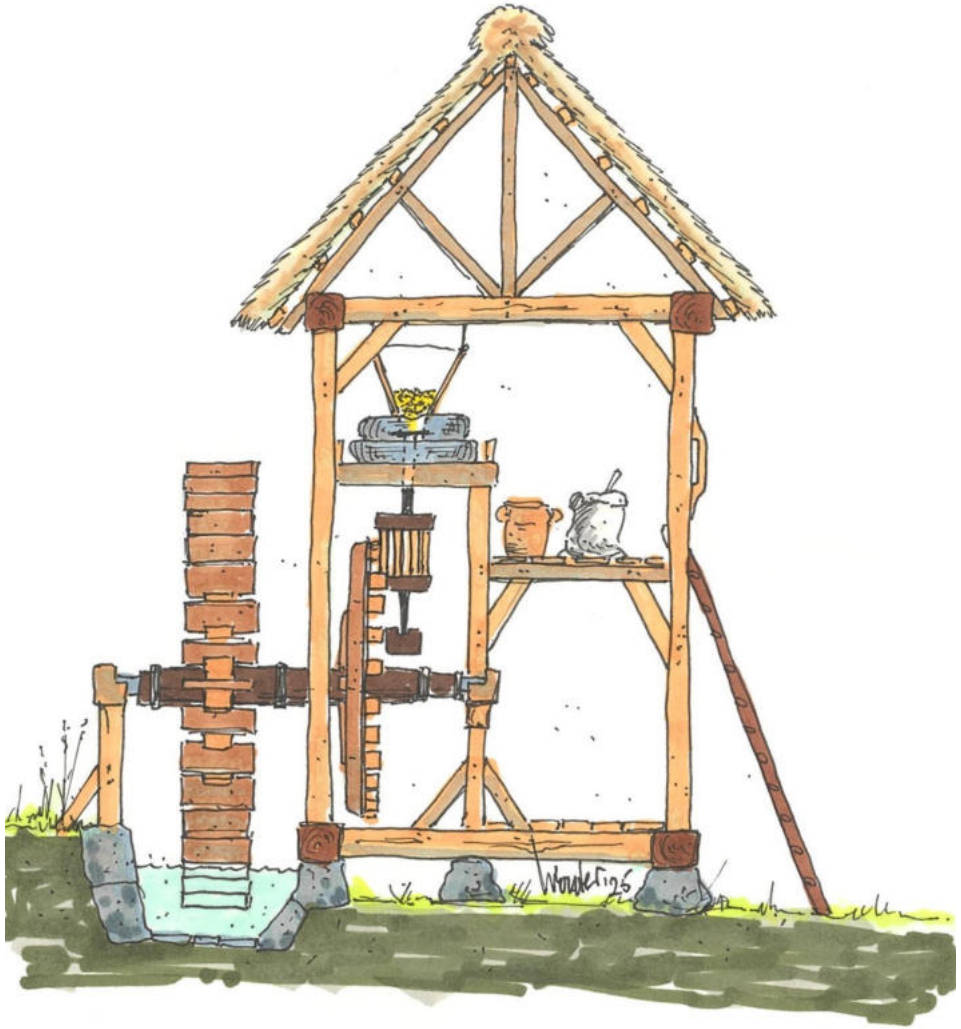

Ontwikkeling typen aandrijving naar omgeving

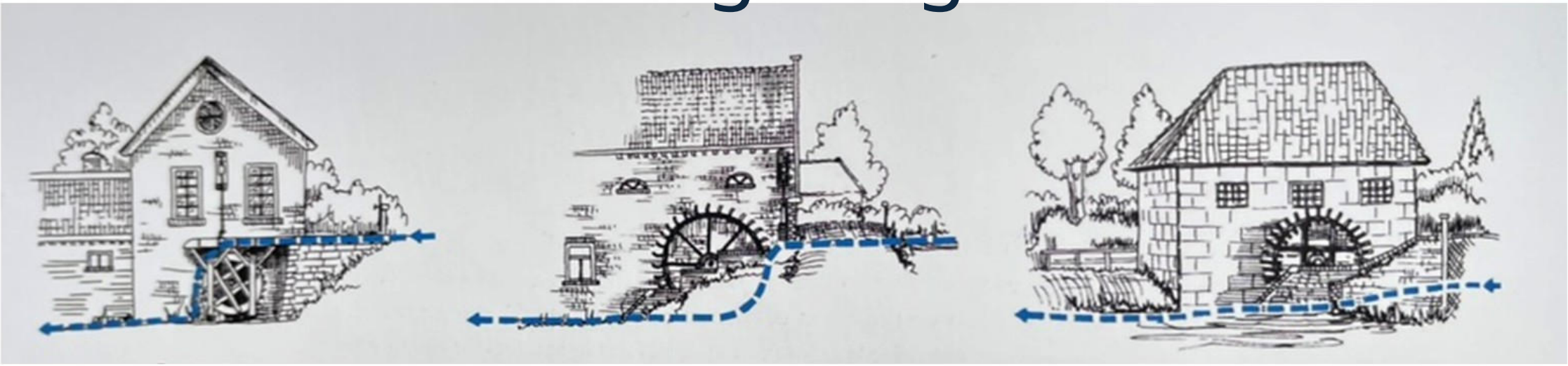

Bovenslagmolen
Kopermolen
Zuuk - Epe

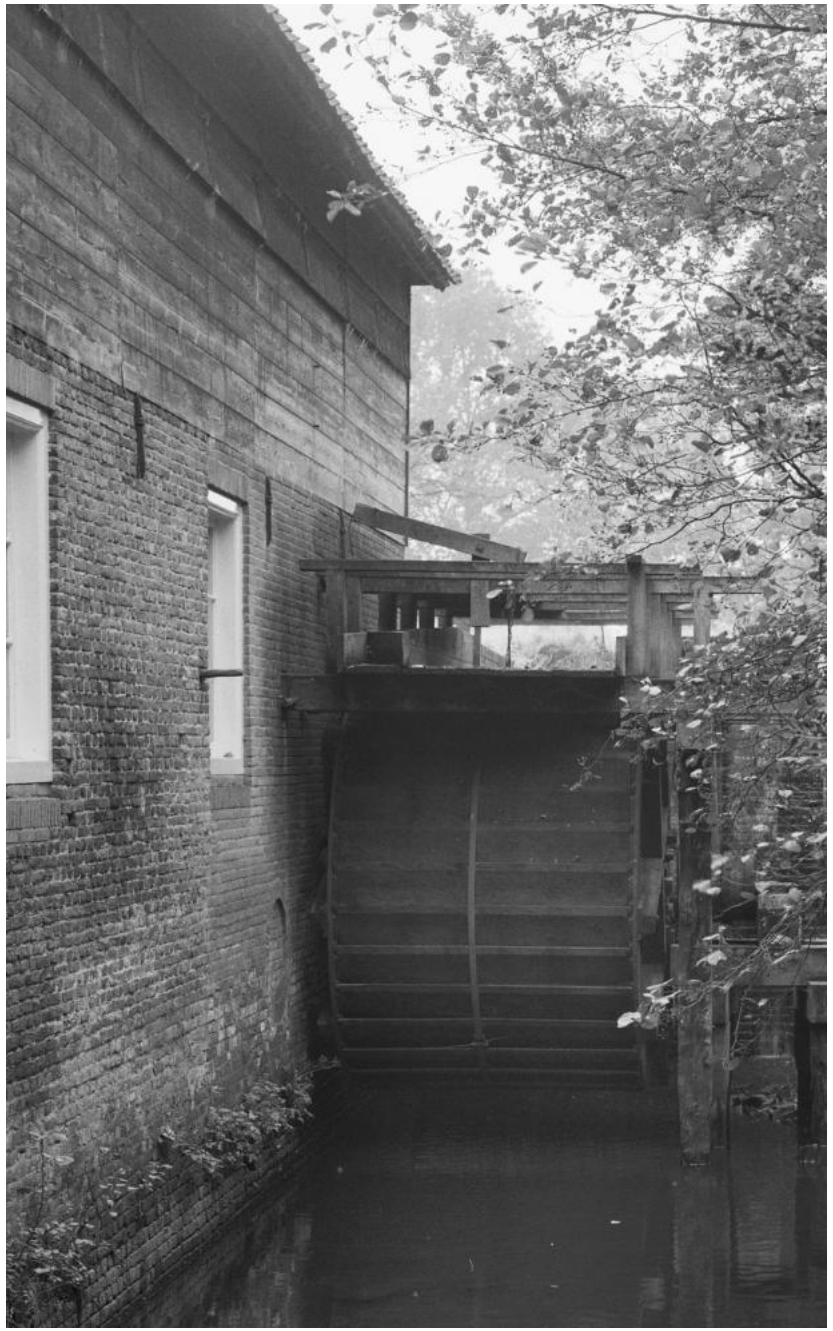

Middenslagmolen Ophovener -Sittard

Onderslagrad Den Haller - Diepenheim

Getijdenmolens maken gebruik van de eb en vloed werking

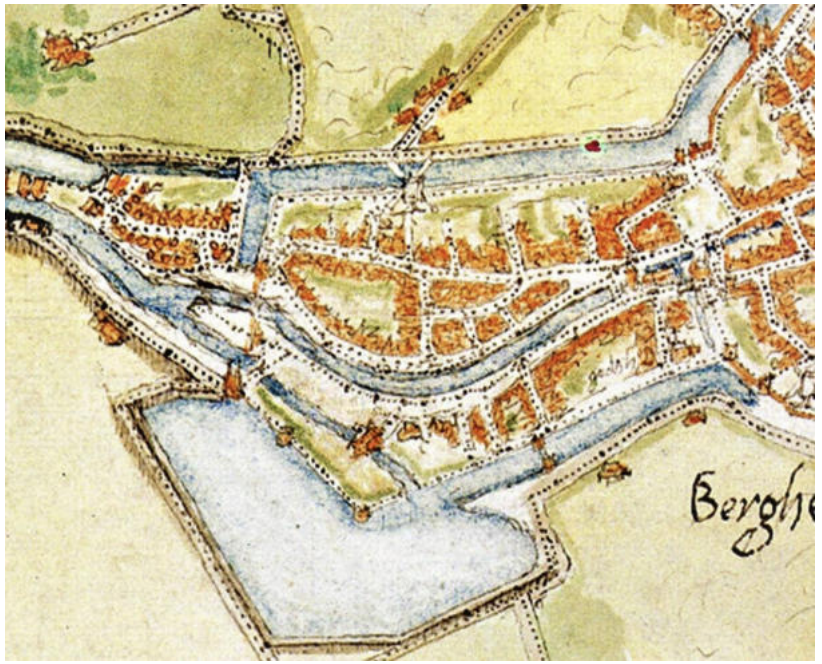

Bergen op Zoom
Zierikzee
Middelburg
Sas van Gent
Rupelmonde (B)

Schipmolens op de rivier

Maas: Maastricht, Roermond
Waal: Nijmegen
IJssel: Deventer, Zutphen

Sprengen en opgeleide beken

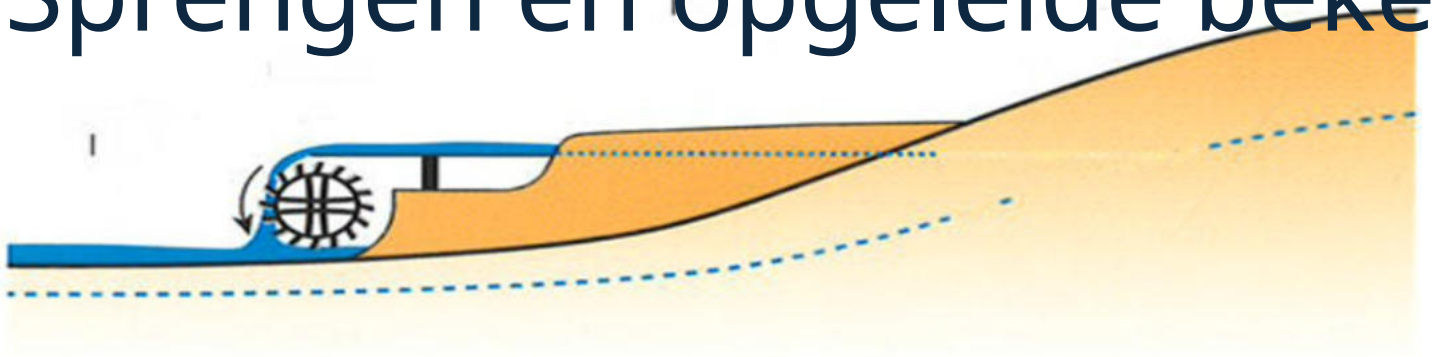

Watermolens steeds belangrijker als energiebron

Enkele maal-.stamp, plet- en zaagfuncties

Blauwselmolen
Boormolen
Buskruitmolen
Cementmolen
Cichoreimolen
Grutterijmolen
Hennepklopper
Houtzaagmolen
Kopermolen
Korenmolen
Krijtmolen
Loodwitmolen
Mosterdmolen
Moutmolen

Oliemolen
Papiermolen
Pelmolen
Run- of eekmolen
Schelpzandmolen
Slijpmolen
Snuifmolen
Specerijmolen
Trasmolen
Verfmolen
Volmolen
IJzermolen
Zeemmolen

De molenaar wordt van pachter: handelaar en ondernemer

Of zelfs industrieel

Valkenburg bierbrouwerij De Leeuw, papierfabrieken op de Veluwe,

Modernisering van het waterrad

Sagebien waterrad Weverijmuseum - Geldrop

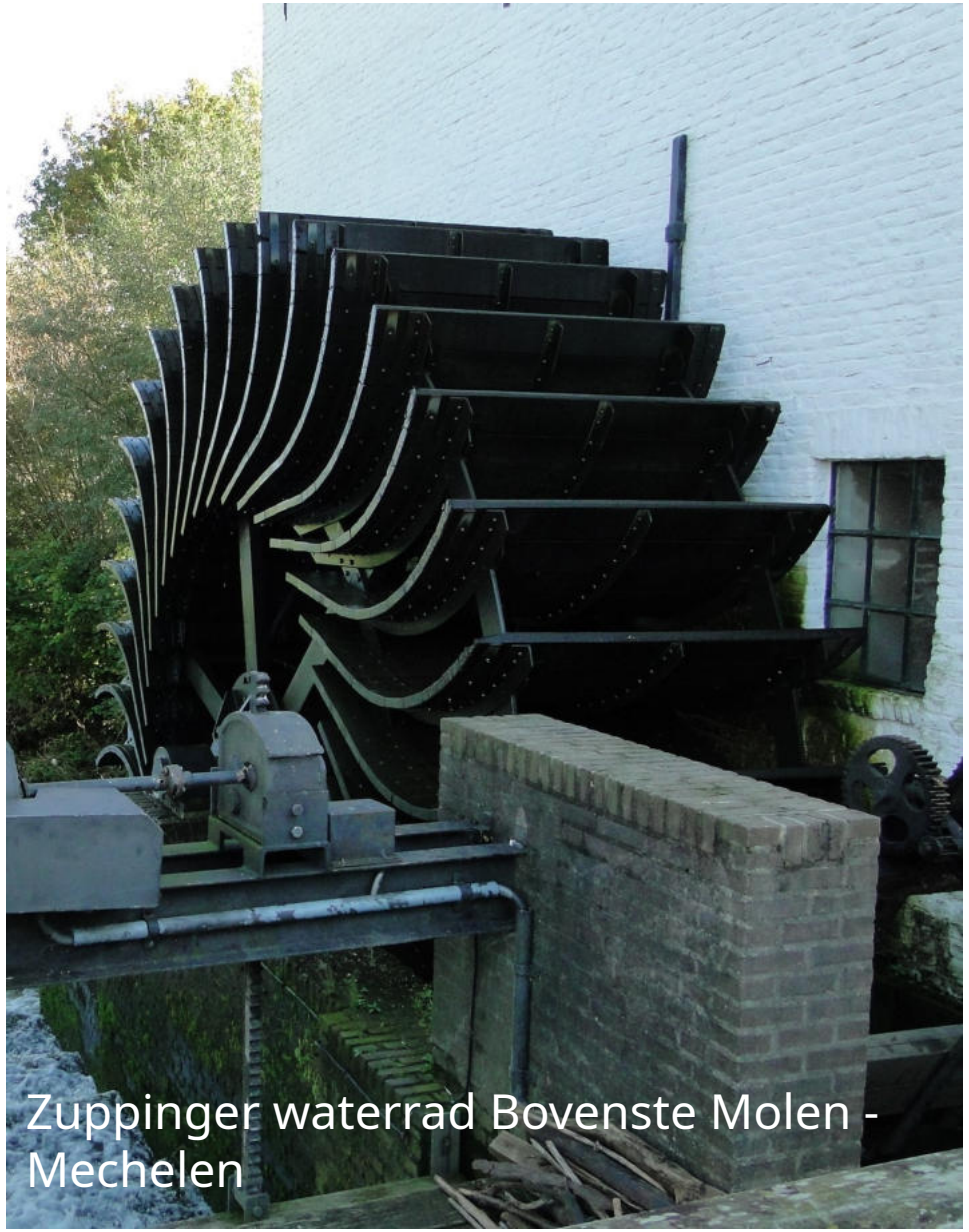

Zuppinger waterrad Bovenste Molen - Mechelen

Begin 1800: ontwikkeling waterturbines

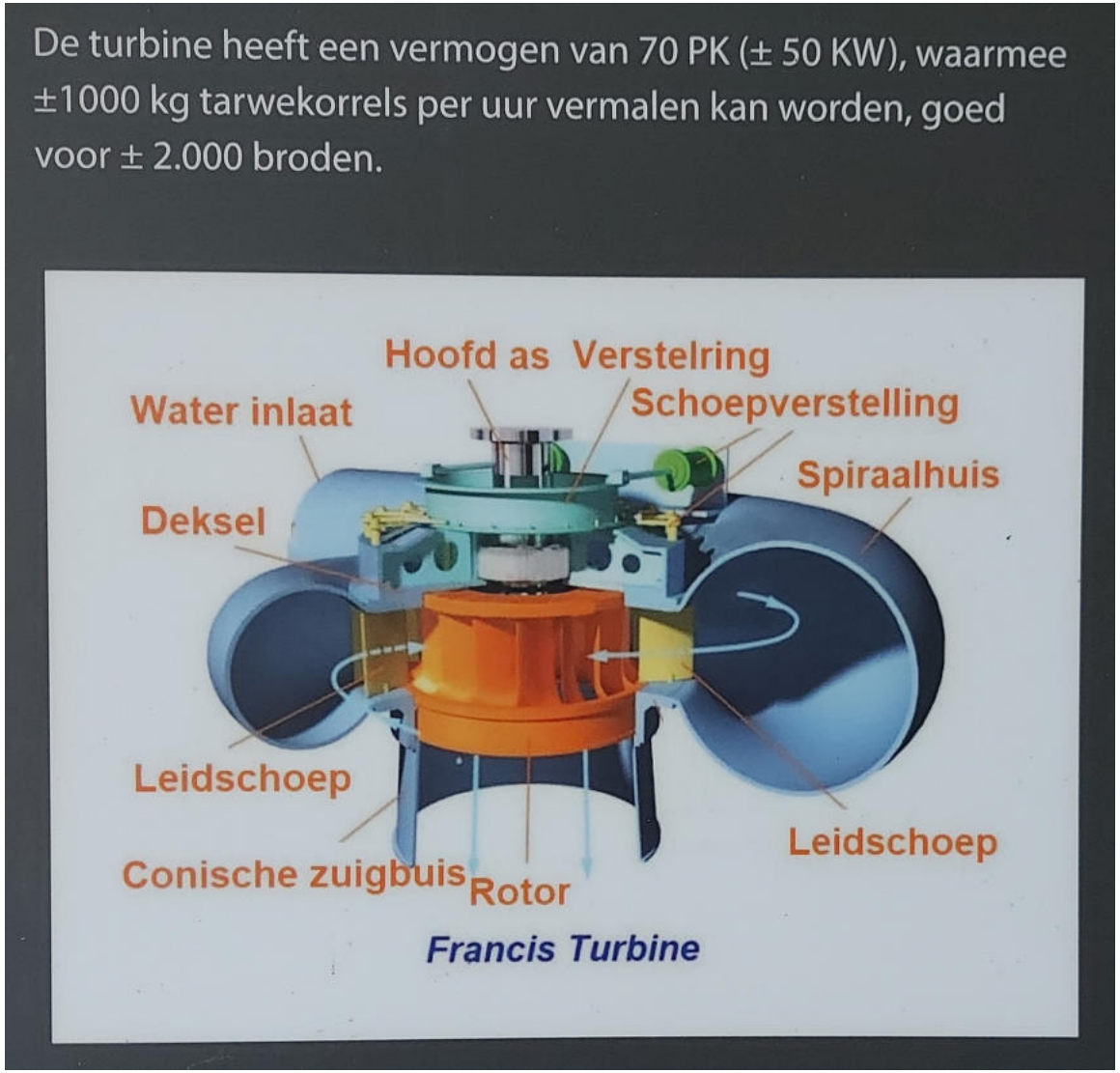

Watermolens vervallen en/of afgebroken

Begin jaren ’60 vorige eeuw werden de wind- en watermolens toegevoegd aan het Rijksmonumentenregister

Gebruik van water

- Drinkwater voor mens en dier
- Transport
- Verdediging en begrenzing
- Veiligheid: brand blussen
- Tolheffing
- Waterkracht: graan malen, papiernijverheid, houtzagerij, e
- Irrigatie van landerijen
- (Gecontroleerd) overstromen hooilanden
- Voedsel: vis, watervogels, eendenkooien
- Recreatie: zwemmen, varen, schaatsen
- Gezondheid (helend water; kuurbaden)
- Wassen (dieren, mensen, kleding etc.)
- Esthetiek: aanleg van parken met cascades, fonteinen, vijv
- Conservering: ijs voor ijskelder

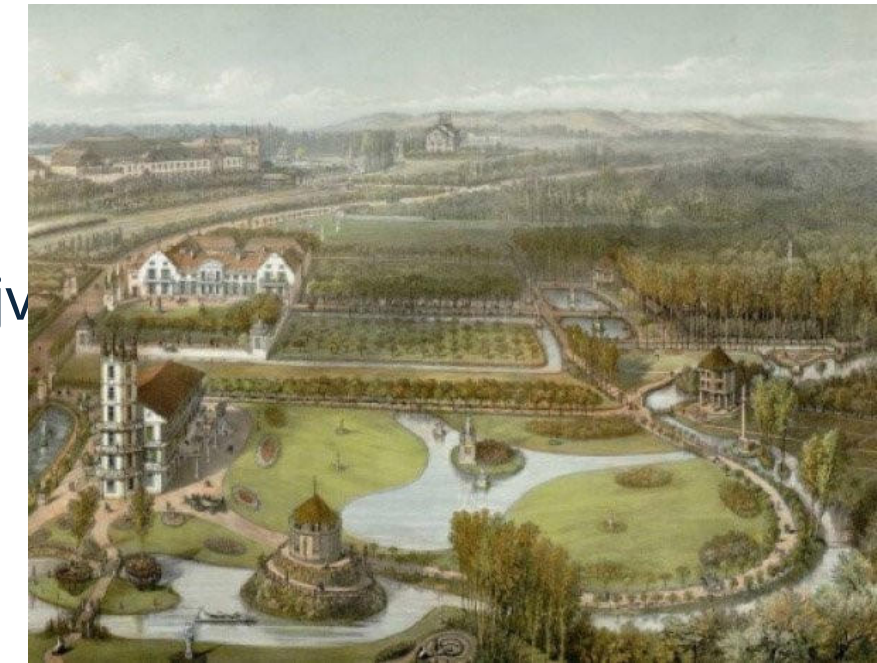

Bron: Elyze Storms-Smeets & Carola Heijn

Historische bronnen

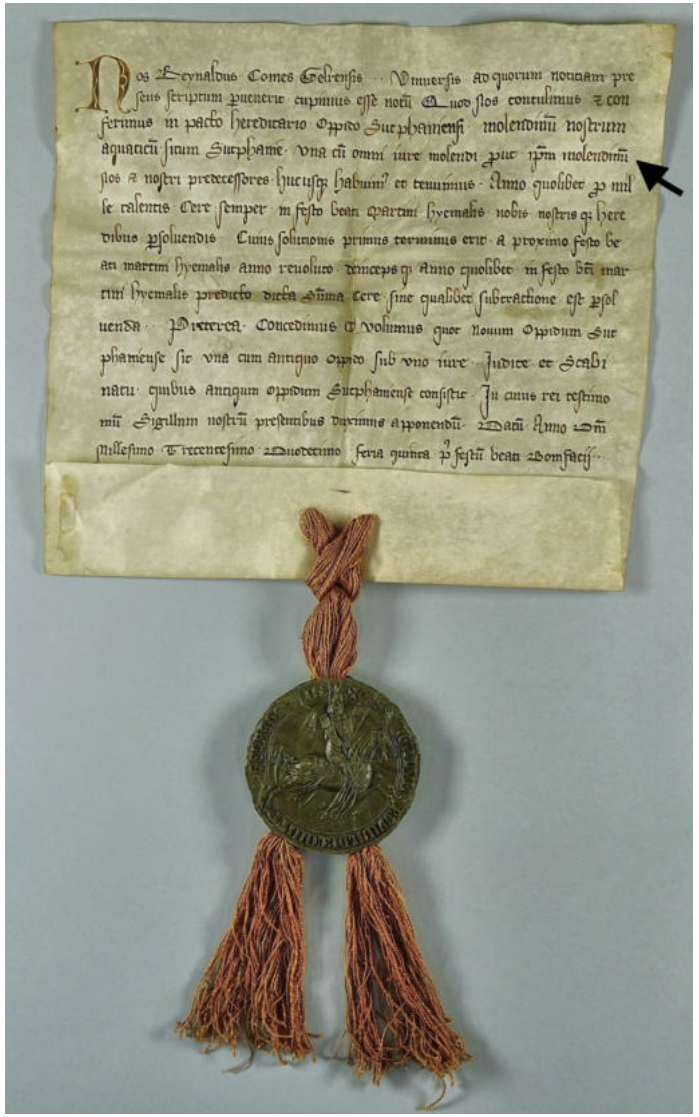

Overdracht van eigendommen en rechten

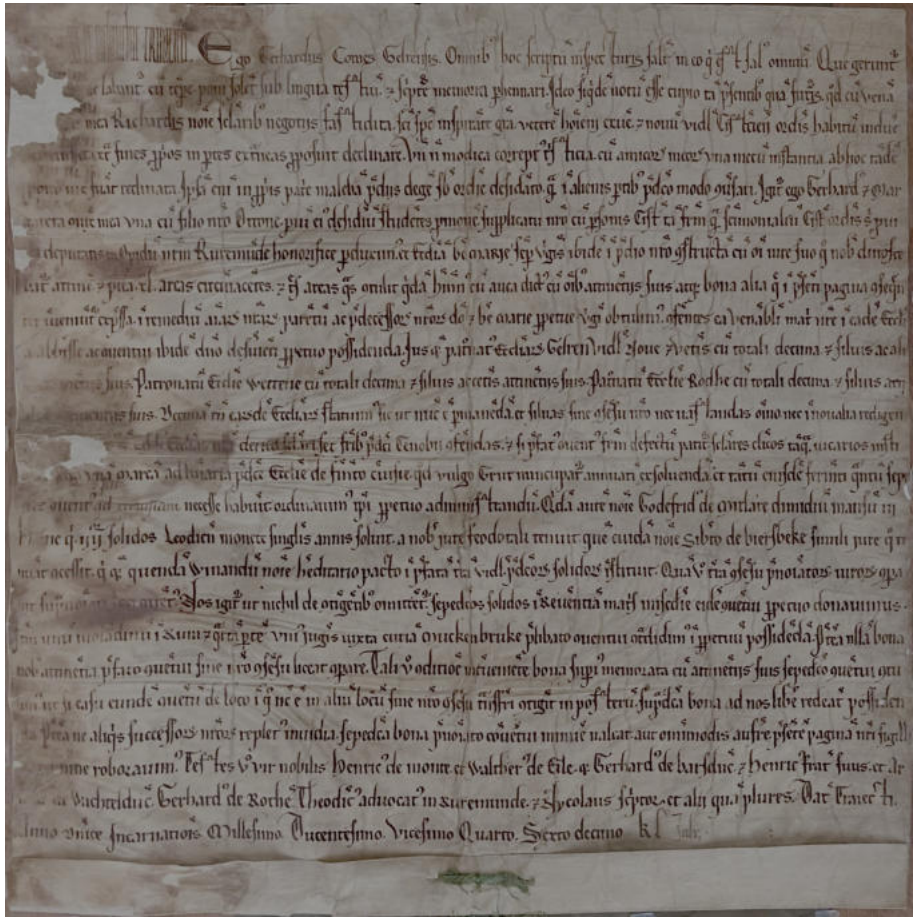

Charter uit 1224: schenking van o.a. een watermolen op de Roer aan de Munsterabdij te Roermond (Historisch Centrum Maastricht)

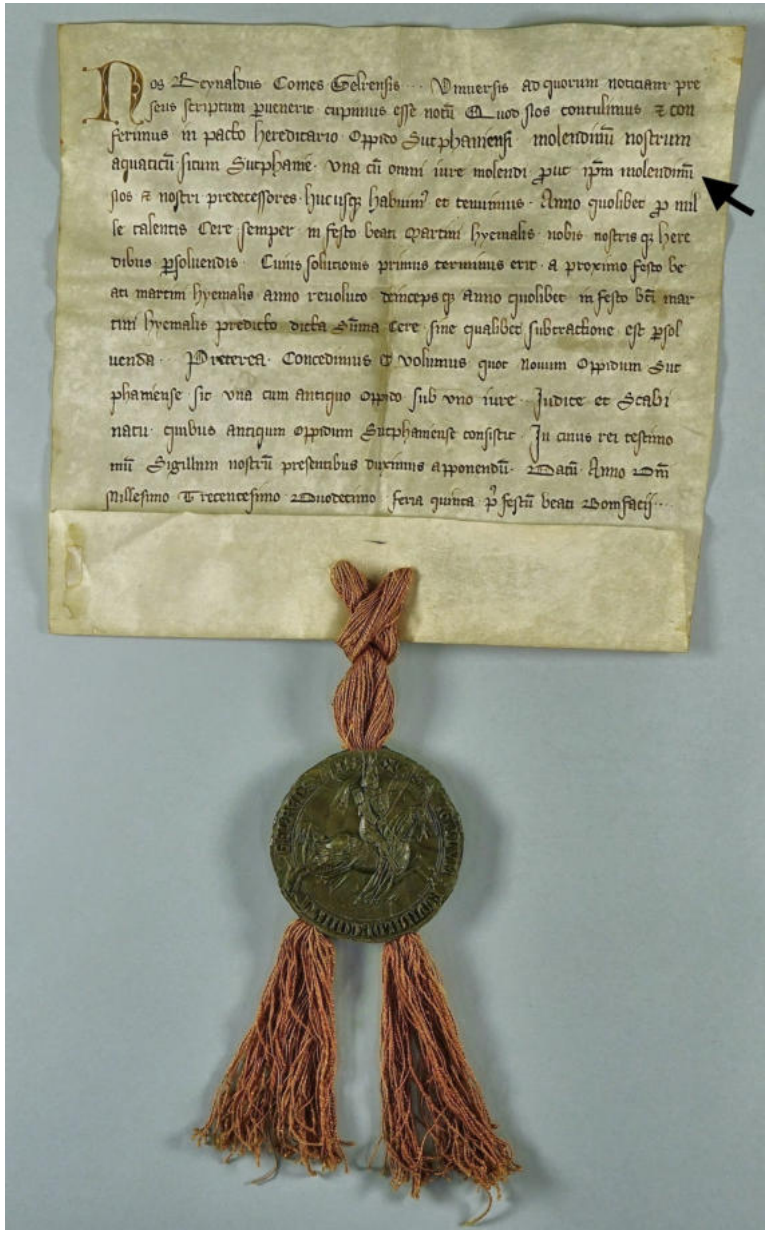

Oorkonde uit 1312: watermolen met maalrecht in erfpacht gegeven aan de stad Zutphen (Erfgoed Centrum Zutphen)

Napoleon
afschaffing feodale rechten waaronder maal- en stuwrecht

Koning Willem I herstelt deze rechten voor watermolens van vóór 1814

Watermolens in Nederland

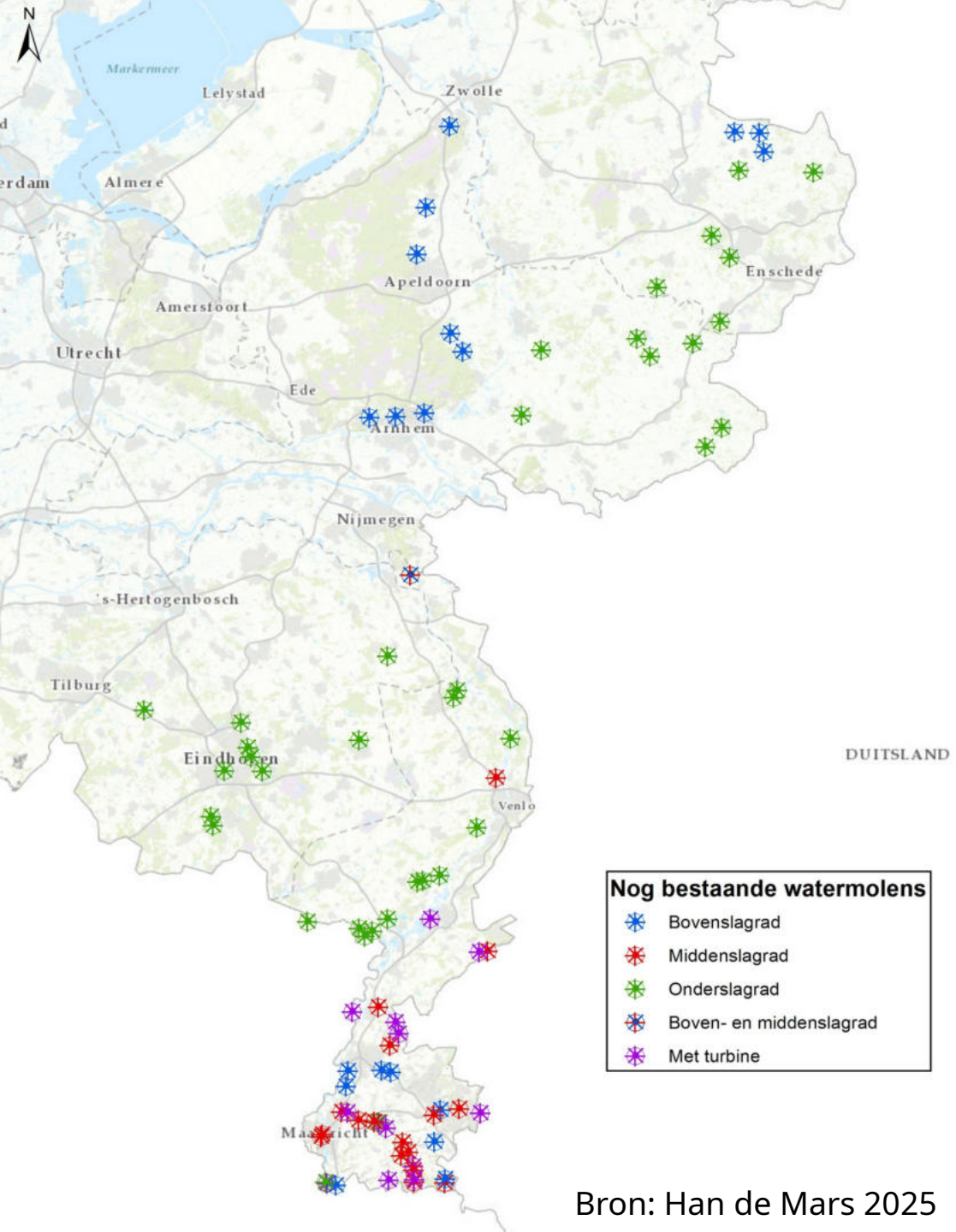

Bron: Han de Mars 2025

Limburg: 81 verdwenen of nog restant
52 nog bestaand
40 nog maalvaardig, +1 draaivaardig

Noord-Brabant:
26 verdwenen
13 nog bestaand
9 maalvaardig, +1 draaivaardig

Gelderland: 4 verdwenen of nog restant
22 nog bestaand
18 maalvaardig, +3 draaivaardig

Overijssel: 2 verdwenen of nog restant
9 nog bestaand
8 maalvaardig

Watermolenbiotoop

In rood de beek

In blauw de molenloop

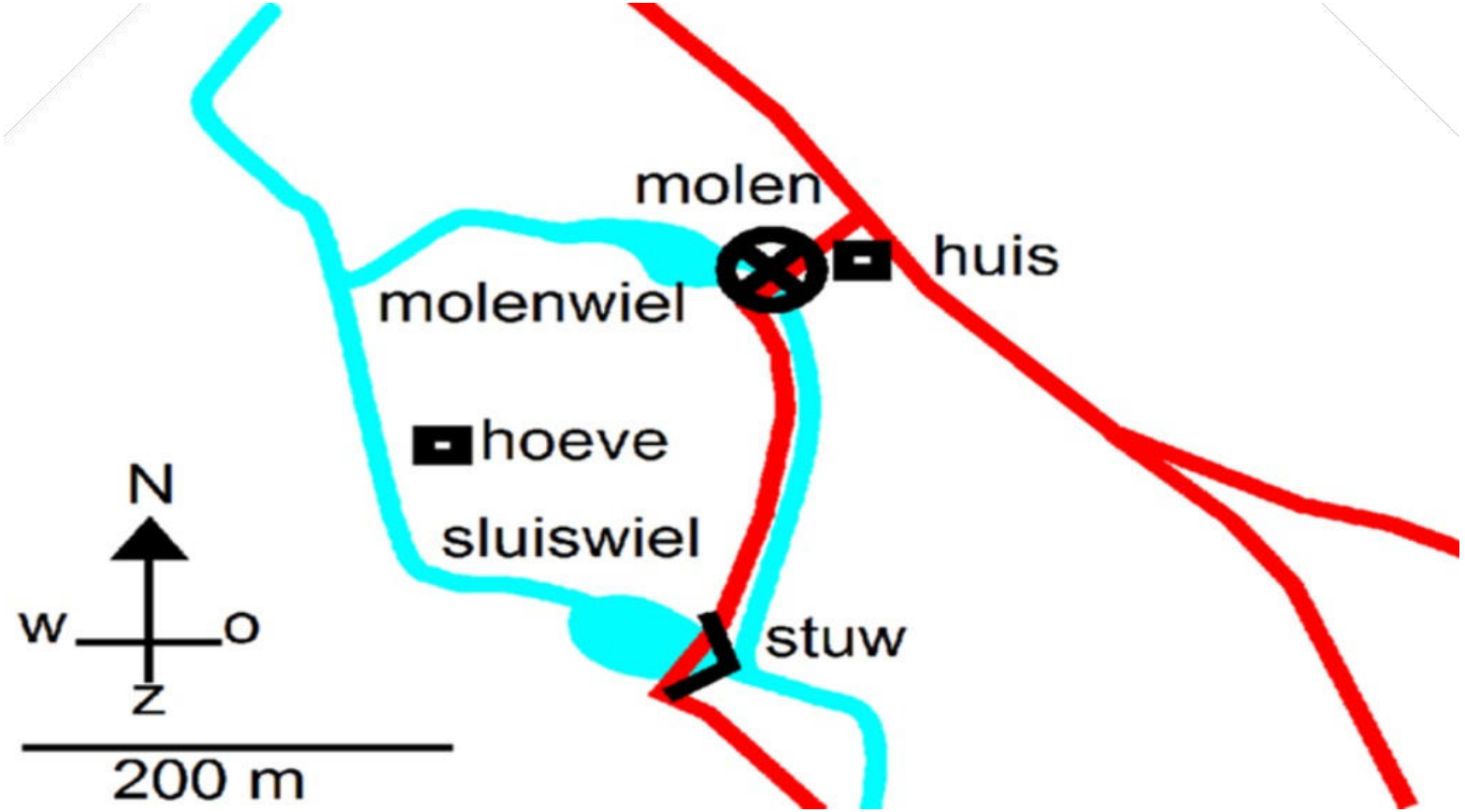

- Molen
- Molenhoeve
- Stuw
- Maalsluis
- Lossluis
- Vijver(s) of wijer(s):
  -Molenwiel
  -Sluiswiel
- Beemden
- Molenloop/tak
- Beek

Bron: ?

Watermolenlandschap Hooidonk

In rood watermolens -Hooidonk
-Opwetten
-Coll

In groen: molenbiotoop

In blauw: waterlopen

In paars: hydrologische invloedsfeer
de Hooidonkse watermolen

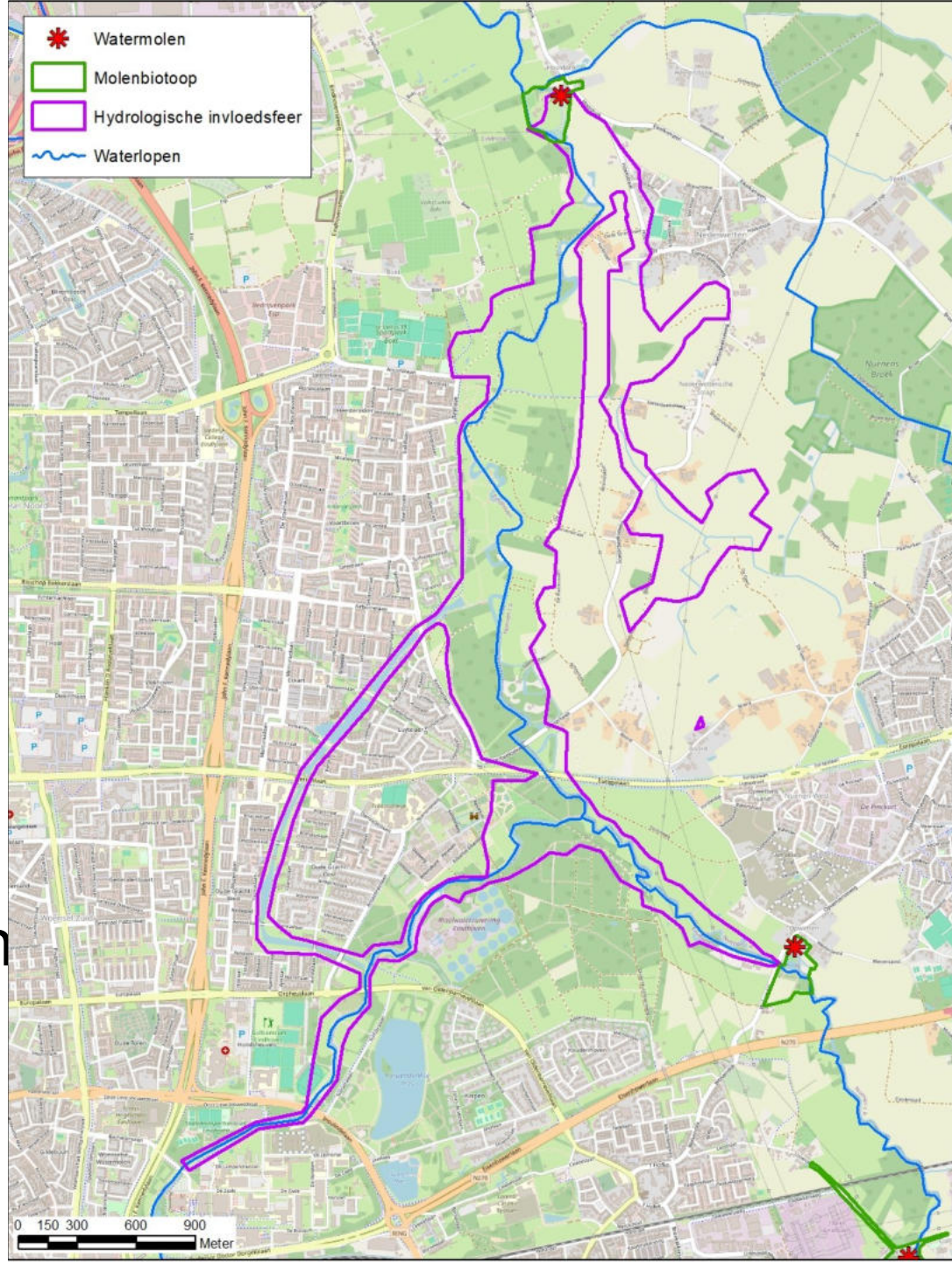

Bron: Hans de Mars

Watermolens buiten gebruik of zelfs onbruikbaar

Uffelse molen

Foto: Willy Moors 2025

Kennis over watermolenlandschappen en watermolens

Watermolenlandschappen
Bepaling en waardering van de invloedsfeer van watermolens in beekdalen

Huis voor de Kunsten / Molenstichting Limburg

13 december 2013
Eindrapport
9Y2923

Royal HaskoningDHV
Enhancing Society Together

RAPPORT

Watermolenlandschappen - de cascade aanpak

Uitwerking van een hydrologische screeningsaanpak

Klant: Molenstichting Noord-Brabant / Erfgoeddeal

Referentie: BH3718-WM-RP-251102-2359
Status: Eindrapport/01
Datum: 23 december 2025

WATER EN BODEM

Watermolenlandschappen

ERFGOED DEAL

Het project onderzoekt in de praktijk hoe historische watermolenland-schappen in het stroomgebied van de Dommel ingezet kunnen worden voor klimaatadaptatie. Hoe kunnen die historische landschappen het water in droge perioden beter vasthouden en het bij afvoerpieken beter bergen? Dit levert in totaal zo'n 300 à 400 hectare aantrekkelijk en klimaatrobuust beeklandschap op. Dat gebeurt op drie Brabantse watermolenlocaties, met tal van ondersteunende activiteiten gericht op kennisontwikkeling en -uitwisseling. De kern van het project bestaat uit drie uitvoeringsprojecten.

TIJDPAD
De start van het project vond plaats tijdens de Landschaps-triënnale in april 2021. Tot eind 2023 gaan we aan de slag bij de watermolens van Venbergen (gemeente Valkenswaard), Opwetten (gemeente Nuenen en Eindhoven) en Spoordonk (gemeente Oirschot). 2021 en 2022 stonden in het

PROJECTEN **ERFGOED DEAL**

| Door **Hans Bleumink** en **Riet Meijer**

Watermolenlandschappen en klimaatadaptatie

Brabant kust zijn watermolens wakker

Watermolenlandschappen kunnen een belangrijke rol spelen in het aanpakken van de grote klimaatproblemen op de Brabantse zandgronden. Dat bewijst dit project in Brabant, waar klimaatadaptatie, gebiedsontwikkeling, natuuraanleg en het hergebruik van landschappelijk erfgoed hand in hand gaan.

Veldatelier Watermolenlandschap

DOMMELPARK ... ONTWERPEN MET EEN HISTORISCHE BLIK

Organisatie
Erfgoeddeal Watermolenlandschappen, RCE,
STOWA, Provincie Noord-Brabant,
Brabants Landschap, Dommeldal uit de Verf,
Gemeente Nuenen, Molenstichting Noord-Brabant,

Haskoning
Enhancing Society Together

Watermolenlandschappen

Een verhaal over watermolens en hun landschappen

Storymap provincie Noord-Brabant

Watertijdreis.nl

N. *Molenstuw, op de Roer, van den » Onderste molen" en de » Wolspinnerij".*		
Maalsluis, eene opening (van den » Onderste molen"	3.08	16.77
Maalsluis, twee openingen (van de » Wolspinnerij") te zamen	2.66	16.77
Gemeenschappelijke lossluis	1.34	16.99
Honderd meter hierboven bevindt zich de sluis aan het » Klein Hellegat", drie openingen met schuiven, te zamen	4.50	16.22
O. *Molenstuw, op de Roer van de » Papiermolen".*		
Maalsluis, 1e opening	1.90	17.93
2e opening	1.57	17.93
3e opening	2.91	18.35
Lossluis, 1e opening	1.47	17.93
2e opening	0.95	17.93
75 M. hierboven, aan den linkeroever der Roer, in eene zijdelingsche afleiding, bevindt zich de » Oude Papiermolen".		
Maalsluis, 1e opening	0.84	18.42
2e opening	1.15	17.27
Lossluis, 1e opening	1.08	17.27
2e opening	1.06	18.42
even hierboven bevindt zich de sluis of naaldstuw aan het » Groot Hellegat".		
Stuw van houten sparren tusschen gemetselde landhoofden	8.40	17.50
P. *Vaste stuw in den linkeroever van de Roer, tot stuwing van opperwater, genaamd » Hooge Bat"*	38.00	
Hoogte van den stuwdam 19.45 M. + A. P.		

Waterstaatskaarten
Editie 1 1890
Editie 3 1932

Q. *Molensluis van de Bovenste molens, drie openingen, ieder met één schuif*		
twee openingen voor den molen, elke opening	5.50	15.38
een opening voor afwatering	2.50	15.32
Ongeveer 200 m boven de sluis bevindt zich in een aftakking van de Roer een lossluis, genaamd het Groot Hellegat, een opening afgesloten met een schuif	8.60	17.27
R. *Molensluizen in de Roer van den Onderste molen en den molen „de Wolspinnerij", vier openingen ieder met een schuif*		
opening voor den molen } *Onderste molen*	3.08	16.53
opening voor afwatering } *Onderste molen*	1.34	16.75
opening voor den molen } *Molen „de Wolspinnerij"*	2.66	16.53
opening voor afwatering } *Molen „de Wolspinnerij"*	1.34	16.75
Honderd meter boven deze molens bevindt zich een gemeenschappelijke lossluis, genaamd het Klein Hellegat, met zeven openingen, ieder met een schuif		
drie openingen, tezamen	4.50	15.98
vier openingen, tezamen	8.00	15.75

Conclusie: door samenwerking en het delen van kennis kunnen we elkaars belangen

Websites

- www.watertijdreis.nl
- www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/b/bronnen-en-kaarten/overzicht/leven-met-water-kaart
- https://rce.webgis.nl/nl/map/leven-met-water
- www.watermolenlandschappen.nl
- www.sprengbeken.nl
- www.molendatabase.nl
- www.allemolens.nl
- https://www.ruimtelijkeordening.nl/actueel/weblogs/praktijkverhalen/2025/watermolenlandschappen-van-noord-brabant.nl

Literatuuroverzicht in:

-THG 2025 tiende jaargang NO. 4 Watermolenlandschappen pp 396-402